

Ilija ŽIVKOVIĆ, Suzana VULETIĆ
Posljednji trenutci prije vječnosti.
Teološko-bioetički naglasci
shvaćanja smrti i psihološko-
duhovne intervencije namijenjene
umirućima i ožalošćenima

– Printera d.o.o., Sveta Nedjelja, 2016.,
 529 str.

Knjiga *Posljednji trenutci prije vječnosti. Teološko-bioetički naglasci shvaćanja smrti i psihološko-duhovne intervencije namijenjene umirućima i ožalošćenima* autora Ilije Živkovića i Suzane Vuletić daje jasan, razumljiv i praktičan pregled tema vezanih uz kraj života. Riječ je o svojevrsnom priručniku namijenjenom, prema autorovim riječima, onima koji na bilo koji način sudjeluju u pratnji bolesnih u sklopu provedbe palijativne medicine. Njegovim objavljivanjem namjerava se poboljšati razumijevanje potreba umirućih i ožalošćenih, podići kvaliteta skrbi za umiruće, pomoći im zauzeti bolji stav prema umiranju i etičnim izborima te humanizirati sam čin dostojanstvenog umiranja.

Knjiga daje jasan pregled dosadašnjih znanstvenih spoznaja na temelju opsežne literature iz raznih područja (medicine, teologije, filozofije, prava, bioetike) te donosi i vlastita autorova promišljanja na temelju najrecentnijih znanstvenih spoznaja. Rukopis je dobro strukturiran, stilski ujednačen i razumljiv za čitanje. Knjiga je podijeljena na 7 poglavlja s 1054 literaturna navoda.

Prvo poglavlje pod naslovom *Životna i tjelesna ograničenost homo patientsa* bavi se temama: Holističke dimenzije boli i patnje *homo patientsa*, Multidisciplinarno shvaćanje smrti, Suvremeni pogled na umiranje, Patnja, bol i smrt u svjetlu Biblije i tami ljudskog iskustva, Društveno-medicinska besmislenost naspram vjerničkog osmišljavanja ljudske patnje. Autori u ovome dijelu daju jasan i strukturiran pregled pitanja boli, patnje i smrti s teološkog, psihološkog, filozofskog i medicinskog aspekta. Sučeljavajući razna promišljanja i poglede, jasno se zalažu za humanizaciju procesa umiranja i dostojanstvo ljudske osobe.

Drugo poglavlje nosi naslov *Iskustvo neprihvatljivih traumatskih gubitaka i proces tugovanja*. Kroz teme: Ne/prihvatljive životne situacije i iznenadni »krizni« doгаđaji traumatskih gubitaka, Obilježja specifičnih vrsta najučestalijih gubitaka, Proces tugovanja/žalovanja, Normalne reakcije tugovanja, Patološki oblici tugovanja i Dječje žalovanje, razumljivim jezikom pojašnjavaju osnovne psihološke procese povezane s gubitkom bližnjih i žalovanjem, dajući jasne smjernice ponašanja i razgraničavanja normalnog od patološkog.

Treće poglavlje »*Ars moriendi*« u suvremenom društvenom i bioetičkom kontekstu podijeljeno je na sljedeće cjeline: Faze sučeljavanja sa smrću, Terminalna faza ljudskog života, Potrebe umirućih, Potrebe obitelji umirućih, Pojedina bioetička pitanja vezana uz terminalnu fazu, Prava umirućih bolesnika, Predsmrtno stanje i »*ars moriendi*«, Solidarnost i pratnja u umiranju. U ovom

dijelu knjige autori daju jasan pregled reakcija osoba suočenih s terminalnom dijagnozom. Prvi dio trećeg poglavlja s drugim poglavljem daje sustavan pregled mogućih psiholoških reakcija, kako obitelji tako i osoba koje su na kraju svojeg životnog puta, suočene s terminalnom dijagnozom, procesom umiranja i smrću. Drugi dio trećeg poglavlja zaokružuje priču o umiranju, umirućem i obitelji s bioetičkog i pravnog aspekta, progovarajući o temama kao što su biološka oporuka, odluka o neoživljavanju, ukidanje sredstava životnog održavanja i palijativna sedacija.

Četvrto poglavlje pod naslovom *Dostojanstvo umiranja u procjepu eutanazije i distanazije* otvoreno progovara o svim kontroverzama u vezi s eutanazijom, ali i naglašavajući potrebu izbjegavanja eutanazije i distanazije, tj. beskorisnog tretmana terapijske ustrajnosti/upornosti.

U petom poglavlju *Humanizacija smrti provedbom palijativne skrbi i hospicijskim pokretom* dan je jasan pregled hospicijskog pokreta u svijetu i u Hrvatskoj kao i palijativne medicine. Izdvojene su i specifičnosti u vezi s pedijatrijskom palijativnom skrbi. Autori o temi, kao i u prethodnom poglavlju, progovaraju s medicinskog, pravnog, teološkog, filozofskog, psihološkog i bioetičkog aspekta. Poseban je dio posvećen i pitanju ortotanazije, »smrti u pravi trenutak«, koja odbacuje svaki oblik mistanazije (skraćenog života); ne usmrćuje ljudski život (eutanazijom), niti ga unedogled produžava (distanazijom).

Zadnja dva poglavlja uistinu otkrivaju praktičan pristup i autorove namjere.

U šestom poglavlju pod naslovom *Tehnike suočavanja i podrška umirućima i ožalošćenima* jasno su predstavljene tehnike i načini koji bi trebali pomoći svima koji rade u području palijative kako bi poboljšali njihov rad i komunikaciju s umirućima i njihovim obiteljima, a ujedno i spriječili razvoj sindroma »sagorijevanja«, vrlo čestog u onih koji rade s umirućima.

Sedmo poglavlje pod naslovom *Dušobrižnička terapija i bolnički pastoral* daje smjernice za rad i djelovanje svima koji se bave bolničkim pastoralom.

Autori na kraju navode i korisne izvore »za ozbiljno oboljele, njihove bližnje i one koji skrbe o njima«. Posebno je dojmljiv i zanimljiv prilog molitava namijenjenih bolesnicima, umirućima.

U zaključku treba istaknuti da knjiga daje jasan pregled dosadašnjih znanstvenih spoznaja na temelju opsežne literature te donosi i autorova vlastita promišljanja na temelju dosadašnjih znanstvenih spoznaja. Rukopis je pisan kvalitetno, jasno i razumljivo, i ljudima iz akademske zajednice, i onima koji se tek upoznaju s područjem kojim se rukopis bavi.

Iako autori dolaze iz katoličkih teoloških krugova, ova će knjiga biti korisna svima koji rade s umirućim bolesnicima, jer nemojmo zaboraviti, većina naših bolesnika i umirućih i dalje se na popisu stanovništva izjašnjava da su katoličke vjeroispovijesti. No prednost je ove knjige što ona daje i širi okvir za djelovanje, uzimajući u obzir i rad sa svim ostalim umirućima i njihovim obiteljima.

ma bez obzira kojoj vjeri, naciji i svjetonazoru pripadali.

Knjiga je pisana kvalitetno, jasno i razumljivo, kako ljudima iz akademske zajednice tako i onima koji se tek upoznaju s područjem kraja života.

Do sada postoji tek poneki naslov na hrvatskom jeziku koji daje praktičan pogled na pitanja vezana uz kraj života, no ovakav opsežan pristup rijetkost je čak i u svjetskoj literaturi iz ovog područja.

Ana Borovečki

Stjepan KUŠAR

Bernhard Welte. Filozofija religije

– Matica Hrvatska, Zagreb, 2016.,
258 str.

Glavno djelo Bernharda Weltea *Filozofija religije* plod je predavanja o filozofiji religije koja su redovito održavana od 1962. do 1973. godine u Freiburgu. Filozofija religije grana je filozofije koja se bavi filozofskim proučavanjem religije, uključujući probleme postojanja i naravi Boga, religioznog jezika, čuda, molitve, postojanja zla, odnosa među različitim religijama, odnosa između religije i ostalih vrijednosnih sustava kao što su etika, znanost itd. Ono što je do 1949. nazivao filozofijom religije, od te godine naziva fenomenologijom religije (11.). Sama je knjiga podijeljena na tri glavna poglavlja, koja se dijele na više tematskih cjelina. Ovom djelu koje sadrži tekst petoga izdanja Welteove *Filozofije religije* pridodano je i predava-

nje pod nazivom *Kantova kritika doka-za za postojanje Boga – njezin smisao i značenje*, koje je održano 1963. godine u Beču pred Filozofskim društvom. Fenomenologija jest, Welteovim riječima, iznašanje u pojavak svega onoga s čime se susrećemo (11.). Unutar svoje fenomenologije Welte obuhvaća sve ono bitno za samu religiju, a ona, pak, obuhvaća kako teoriju i praksu, tako i um i djelovanje. Glavni smisao ovoga djela jest dovesti čitatelja pred kršćanskog, osobnog Boga, Boga Abrahama, Izaka i Jakova, što Welte postiže svojim izuzetno dobrim filozofskim tumačenjem svih koraka koji vode ka shvaćanju punine onoga što nam je htio prenijeti. Čovjekov odgovor na razumijevanje osobnoga Boga biva dijaloški: kroz vjeru, molitvu i kult. U prvome poglavlju svoje *Filozofije religije* Welte raspravlja o uvodnim pitanjima koja se tiču same filozofije religije, a to su: Što je filozofija i koji je smisao filozofije religije? Što je religija kao takva? Welte ovdje počinje od nekih pretpitanja, a potom razjašnjava njihovu problematiku te tako ulazi u sve detaljniju analizu svakog pitanja pojedinačno. Na pitanje što je filozofija, Welte kaže sljedeće: kako je to uvijek jedna samonikla misao, čovjeku pripadna, o svemu onome što jest, a razlikuje se od onoga što nazivamo prividom (21.). Filozofijsko mišljenje otkriva i na svjetlo dana stavlja pravi bitak, koji mu dolazi ususret u pojavama svijeta, te potom nastoji na nj upozoriti tako da ga shvaća u pojmu i sklanja u riječ. Ono se, dakle, ne može dovršiti (27.). Filozofija religije, prema Welteu, ne stvara religi-